

MONUMENTEN WACHT

Juni 2016

Nieuwsbrief

Limburg

**Nieuwe provinciale
subsidieregeling voor restauratie**

**Nieuwe vereniging
monumentenwachten**

**Wetenschappers onderschrijven
belang van Monumentenwacht**

**Historische
vensters**

in stand blijven. Het niet-tijdig signaleren en ingrijpen kan in sommige gevallen al binnen één tot twee jaar tot een compleet verlies van het betreffende onderdeel leiden. Het monitoren zoals Monumentenwacht dat doet, door middel van regelmatige visuele inspecties, vervult een belangrijke rol binnen de preventieve conservering van het gebouwde erfgoed.”

Omdat er ook in het buitenland veel belangstelling is voor de werkwijze van Monumentenwacht, is een Engelstalige versie van het rapport beschikbaar.

Meerwaarde

De onderzoekers stellen vast dat de inspecties door Monumentenwacht niet alleen noodzakelijke onderhoudsmaatregelen bevorderen; ze gaan ook tegen dat eigenaren *on*nodige maatregelen laten uitvoeren. Verder worden als meerwaarden genoemd: het controleren van de kwaliteit van de uitvoering van ingrepen; het feit dat Monumentenwacht (zonder steigers) op plaatsen komt waar anderen niet komen en dus zaken waarneemt die vanaf de grond niet zichtbaar zijn; de onafhankelijkheid van de organisatie; en het werken tegen lage kosten, waardoor de drempel ook voor particuliere eigenaren niet te hoog is. Vanwege de actuele monitoringgegevens (over de onderhoudstoestand van de aangesloten objecten) is Monumentenwacht tevens van groot belang voor beleidsmakers.

Brede aanpak

Het onderzoek wordt enerzijds gekenmerkt door een brede aanpak. Zo zijn er inspecties uitgevoerd door monumentenwachters én bouwkundig geschoolde studenten. Er zijn interviews gehouden met monumentenwachters en uiteenlopende betrokkenen uit de monumentenwereld. Ook werden eigen waarnemingen vergeleken met bestaande monitoringgegevens.

Anderzijds moest de omvang van het onderzoek worden beperkt (de diversiteit in monumenten en mogelijke schades is immers eindeloos). Daarom hebben de onderzoekers zich gericht op de meest relevante problemen uit de praktijk van Monumentenwacht. Deze zijn geordend in vier categorieën, met elk een eigen termijn om in te grijpen.

Aanbevelingen

De onderzoekers besluiten hun rapportage met enkele aanbevelingen. Zo wordt geadviseerd te streven naar een meer integrale benadering, waarbij schadepatronen nadrukkelijker met elkaar in verband worden gebracht. Daarnaast wordt aangeraden nog meer aandacht te schenken aan de vermoedelijke oorzaak/oorzaken van schade. Dit helpt voorkomen dat een monumenteigenaar herstelwerk laat uitvoeren dat slechts tijdelijk effect heeft. Andere suggesties zijn om zo veel mogelijk uniformiteit te brengen in de terminologie voor het omschrijven van schades en om een databank met schadepatronen te gaan ontwikkelen. Monumentenwacht onderzoekt hoe de aanbevelingen in praktijk kunnen worden gebracht.

Het rapport 'Het belang van Monumentenwacht' door prof. ir. Rob van Hees, Dott. Silvia Naldini en dr. Timo Nijland, is in te zien op www.mwnb.nl/_database/belangMW.pdf.

Boek over vakwerk-bouw

De Limburgse vakwerkboerderijen zoals we die nu kennen, met hun zwartgebeitste balken en witgekalkte vlakken, zijn het resultaat van een eeuwenoude bouwtraditie. Daarbij wordt van balken een skelet gemaakt, waarna de tussenruimtes worden gevuld met een vlechtwerk van takken. Dit wordt vervolgens afgestreekt met een mengsel van stro, leem en een scheutje koeienurine. In het recent verschenen boek *Vakwerkbouw 600 jaar bouwen met hout en leem in Zuid-Limburg en omstreken* vertelt monumentenzorger en (bouw)historicus Coen Eggen zo ongeveer alles wat er over dit onderwerp te vertellen valt. Tientallen jaren literatuuronderzoek en veel veldwerk leverden verrassende inzichten en prachtig beeldmateriaal op. Het boek telt 264 pagina's en kost € 29,50 (ISBN 9789460042485). Kijk voor een indruk op https://issuu.com/vantilt/docs/inkijkexemplaar_vakwerkbouw.

Als er geen passend materiaal in de handel is, kan de smid soms uitkomst brengen

Veilig én esthetisch verantwoord

Monumenten moeten in veel gevallen minstens zo goed worden beveiligd als andere gebouwen. De historische sloten en vergrendelingen zijn echter niet altijd berekend op de huidige inbraaktechnieken. Helaas worden dan nogal eens zonder veel nadenken moderne beveiligingsoplossingen toegepast. Deze zijn weliswaar functioneel, maar vallen visueel uit de toon in de historische context. Om aan het dilemma tussen veiligheid en esthetiek tegemoet te komen, biedt de markt een toenemend aanbod betrouwbaar veiligheidsbeslag met een historische uitstraling. Houd dit in gedachten als u plannen maakt om uw monument (beter) te gaan beveiligen.

Veiligheid niet onderschatten

De onderzoekers van TU Delft en TNO noemen met nadruk het belang van het monumentenwachtwerk voor de veiligheid van eigenaar en publiek. Over dit vaak onderbelichte aspect schrijven zij: “Monumentenwacht vervult een buitengewoon belangrijke rol als het gaat om het tijdig constateren van gevaarlijke gebreken; gebreken die door hun ernst in combinatie met de plaats waar ze voorkomen, een hoog veiligheidsrisico voor gebruikers en overig publiek kunnen betekenen.”

VEILIGHEID		
Loszittende / loskomende stenen onderdelen		
Waterlijsten e.d.	Natuurstenen beelden en ornamenten	Loskomende lagen van metselwerk
Roestend ijzer		
Scheuren	Losdrukken metselwerk	Loskomen schollen metselwerk

Probeer die verkleurde, bobbelige historische beglazing te behouden

Over roeien en ruiten, binnen en buiten

Kozijnen met vensters en luiken bepalen meer dan enig ander element het karakter van een gebouw.

Behouden is beter dan herstellen, herstellen is beter dan vervangen. Dat geldt in het bijzonder voor historische vensters, met hun karakteristieke roedenverdeling en beglazing. Zorgen over comfort en de energierekening? Klassieke maatregelen kunnen het warmteverlies vaak aanzienlijk beperken zonder het oorspronkelijke ontwerp aan te tasten. Daarnaast komen enkele aanpassingsmaatregelen en oplossingen met isolerend enkel glas in aanmerking.

Het gebeurt helaas nog al te vaak. De eigenaar van een historisch bouwwerk stelt vast dat de oorspronkelijke vensters slecht zijn geworden. Hij geeft een aannemer opdracht ze te vervangen. Een paar weken later verdwijnen de plaatselijk aangetaste grenen kozijnen met hun slanke, geprofileerde roeden en rechthoekige, bobbelige ruitjes in de container. De vrijgekomen ruimte is

ingenomen door een robuuste constructie van meranti, met balken in plaats van roeden en vierkante ramen van dik dubbel glas. Het kan er weer jaren tegen en dat is erg genoeg.

Kozijnen met deuren, vensters en/of luiken bepalen meer dan enig ander element het karakter van een gebouw. Hun voorkomen is

sterk bepaald door de materialen en technieken die in de bouwtijd beschikbaar waren en door de destijds heersende smaak (bouwstijl). Wie historisch materiaal klakkeloos vervangt door een eigentijdse constructie, pleegt karaktermoord op zijn waardevolle bezit. 'Onherstelbaar gerestaureerd', verzuchten de insiders dan. Maar genoeg gemoraliseerd. Hoe kan het beter? Ten eerste natuurlijk door historische constructies die in goede conditie verkeren, zo te houden. Dat betekent kozijnen en vensters regelmatig schoonmaken (zonder agressieve middelen), bijtijds schilderen en beweegbare delen smeren. Daarnaast is het van belang om op het moment dat delen gaan klemmen of er juist kieren ontstaan, de timmerman in te schakelen. Tijdig schaven, opdikken of een scharnier herstellen voorkomt slijtage, ongemakken en gevolgschade. Als kozijnen en/of vensters in slechte staat verkeren, zijn ingrijpendere maatregelen nodig. Maar een aangetaste plek of een weggerotte onderdorpel betekent beslist niet dat het hele venster of kozijn moet worden vervangen. Een vakman kan houtwerk zoda-

Glas meeschilderen

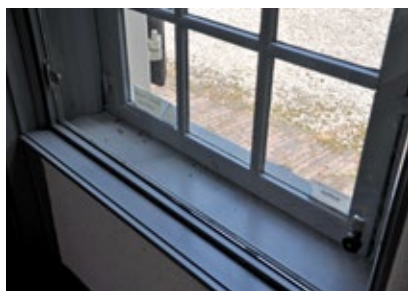
De overgang tussen glas en kozijn is per definitie een gevoelige plek. Welke klassieke of moderne hulp-materialen ook worden gebruikt (stopverf, glaslatten, kit, tape), altijd dreigt het gevaar van vochtindringing. Om dit te beperken, behoren bij schilderwerk eventuele naden te worden 'dichtgesopt'. Hiervoor wordt lijvige verf gebruikt (verf die door verdamping van het oplosmiddel wat dikker is geworden). Bovendien wordt er verf (van normale dikte) enkele millimeters over het glas heen geschilderd. Dit moet niet alleen aan de buitenkant gebeuren, maar ook aan de binnenzijde. Vooral bij enkel glas treedt in verwarmde vertrekken namelijk gemakkelijk condensvorming op. Een goede afdichting met verf voorkomt dat condenswater de sponning binnendringt en rotting van het raamhout veroorzaakt.

nig *aanhelen* (nieuwe delen inzetten) dat de constructie weer lange tijd mee kan. Bedenk hierbij dat de houtkwaliteit van historische vensters vaak vele malen beter is dan die van nieuwe kozijnen. Aanhelen met een goede houtkwaliteit is daarom vaak de beste optie. Als vervanging onvermijdelijk is, laat dan bij voorkeur kozijnen en vensters plaatsen die qua afmetingen, indeling en detaillering zo veel mogelijk overeenkomen met het origineel. Leg hiertoe alle maten nauwkeurig

vast, inclusief de toegepaste profielen. Een replica, vervaardigd uit een goede houtsoort en volgens klassieke (verbinding) technieken, is weliswaar kostbaarder dan een standaardraam, maar 'de winst' voor uw monument is niet in geld uit te drukken.

Wel of geen isolerend glas?

Isolerend glas reduceert de uitstraling van warmte. Daarom is het comfortabel en dringt het de stookkosten terug. Het kan bovendien geluidsoverlast beperken. Bij het treffen van isolatiemaatregelen aan monumenten moet het uitgangspunt zijn dat historische vensters behouden blijven. Deze constructies zijn in het algemeen echter niet berekend op relatief zwaar en dik (dubbel) isolatieglas. De nieuwere, dunne vormen van 'monumentenglas' kunnen wel een oplossing bieden. Als eerste stap moet worden bepaald of isolerende beglazing werkelijk noodzakelijk is. Bedenk hierbij dat goed sluitende vensters (kierdichting) in combinatie met eveneens goed sluitende buiten- en/of binnenluiken en eventueel dikke gordijnen ook een hoog isolerend effect hebben.

Bij toepassing van achterzetramen ontstaat een brede luchtspouw; aan de buitenzijde verandert niets, behalve dat de roeden weerspiegelen in het achterzetraam.

Een andere optie is het plaatsen van achterzetramen (naar binnen draaiend en/of uitneembaar). Er ontstaat dan een ruime

'luchtspouw' met een hoge isolatiewaarde. Achterzetramen vormen een toevoeging die de historische constructie niet noemenswaardig schaadt. Om geen afbreuk te doen aan het aanzien van de vensters, moet de indeling van achterzetramen overeenstemmen met die van de originele vensters. Het gebruik van voorzetramen (aan de buitenzijde) wordt afgeraden. In de eerste plaats omdat zij het onmogelijk maken het vertrek nog te ventileren. In de tweede plaats omdat ze een wezenlijke verandering van het uiterlijk van het gebouw teweegbrengen. Bij beschermde monumenten is een vergunning vereist voor het aanbrengen van voorzetramen.

Oplossingen met 'normaal' dubbel of driedubbel isolerend glas zijn vanwege hun dikte en aanzien vrijwel nooit acceptabel bij monumenten. 'Monumentenglas', in de vorm van enkel glas met een warmtereflecterende coating of in de vorm van dun dubbel glas met een gasspouw van circa 3 mm, kan wel een goede oplossing zijn. Dankzij de beperkte dikte (3 - 10 mm) kunnen dergelijke ruiten in veel gevallen worden toegepast in historische sponningen. Monumentenglas is bovendien leverbaar in varianten met een historische uitstraling.

Breed oriënteren

Over het (verantwoord) toepassen van isolerend glas in monumenten valt veel meer te zeggen dan in dit korte bestek mogelijk is. Daar komt bij dat er regelmatig nieuwe en beter passende oplossingen worden ontwikkeld. Het belangrijkste is dat u zich afvraagt in welke mate het glas in uw monument moet isoleren. Ga vervolgens op zoek naar een toepassing die het aanzien van uw monument zo min mogelijk verstoort. Vaar daarbij niet blind op het eerste het beste advies, maar neem de tijd om u breed te oriënteren. Nuttige basisinformatie vindt u onder meer in uitgave 43 'Vensterglas' uit de reeks Gidsen Techniek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (www.cultureelerfgoed.nl, onder *Publicaties*). Vanzelfsprekend kan ook Monumentenwacht u op weg helpen.

Historisch glas behouden

Lang geleden kon glas maar in kleine oppervlakken worden vervaardigd. Het was pure noodzaak om de ruitvormige stukjes (daar komt het woord vandaan) met loden strips tot een groter geheel te maken. Geleidelijk aan konden grotere glasoppervlakken worden geproduceerd. Omdat lood te weinig draagkracht bood, werden toen houten roeden toegepast. Naarmate de glasoppervlakken groter werden, werd de roedenverdeling ruimer, totdat deze in het begin van de twintigste eeuw volledig verdween. Behalve de omvang is ook de aard van het glas veranderd. In tegenstelling tot het huidige, volkomen strakke vlakglas, heeft historisch glas een ietwat bobbelige structuur. Bovendien kan het in de loop der tijd verkleuren; onder invloed van zonlicht ontstaat soms een paarse gloed. Het is volkomen begrijpelijk dat de komst van strak, kleurloos glas in onbeperkte afmetingen voor veel toepassingen als ideaal gold. Bij monumenten is het echter de kunst historisch glas, met zijn unieke eigenschappen, zo lang mogelijk te handhaven. Mocht u er toch van afwillen, sla het dan niet stuk, maar bied het voor hergebruik aan bij bijvoorbeeld Monumentenwacht of een depot voor historisch bouw materiaal.

Colofon

Monumentenwacht Nieuwsbrief is een uitgave van de monumentenwachten van Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel en Flevoland, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg. **Samenstelling, eindredactie en coördinatie** Rik de Groot, Bart Spruijt, Geert van der Varst **Vormgeving en productie** Inpladi bv, Cuijk **Redactieadres** Monumentenwacht Noord-Brabant, Sparrendaalseweg 5, 5262 LR Vught, Telefoon 0411 - 64 33 66, Telefax 0411 - 64 34 05, E-mail info@mwnb.nl. Overname van artikelen uit deze nieuwsbrief is toegestaan mits de bron wordt vermeld. ISSN 1567 - 1399

Provincie laat ook niet-monumentale waarden meewegen bij subsidietoewijzing

Monument met maatschappelijk belang maakt meer kans op geld

De Provincie Limburg heeft op 18 maart met de nota *Monument in beweging* haar beleid voor het gebouwde erfgoed in de periode 2016-2019 vastgelegd. Als uitvloeisel hiervan is ook een nieuwe subsidieregeling ingevoerd: de *Tenderregeling Restauratie Monumenten*. Deze is bestemd voor eigenaren van alle typen grotere monumenten, met uitzondering van woonhuizen en kerken. De toewijzing van gelden wordt gebaseerd op een puntensysteem. Daarin weegt ook het publieke belang van het monument mee. Monumentenwacht Limburg kan behulpzaam zijn bij het voorbereiden van een aanvraag. De eerste van vier subsidietranches sluit op 22 augustus aanstaande.

Monumentenwacht nauw betrokken bij Tenderregeling

Monumentenwacht Limburg is om diverse redenen blij met de nieuwe subsidieregeling. "In de eerste plaats valt er aan een aantal Limburgse monumenten nog veel te verbeteren. Een tegemoetkoming van 50 procent van de subsidieabele kosten is substantieel en zal een aantal eigenaren over de streep trekken", verwacht directeur Geert van der Varst. "Daarnaast schept het nu ingevoerde puntensysteem meer duidelijkheid over de kans om subsidie te ontvangen." Monumentenwacht heeft inbreng geleverd bij de ontwikkeling van de Tenderregeling en zal tevens een rol spelen bij de uitvoering ervan. "Het gaat dan met name om opnames voorafgaande aan en na afloop van restauraties. Daarnaast kunnen wij monumenteigenaren van dienst zijn met advies over alles wat met techniek en uitvoering te maken heeft. En met het voorbereiden van subsidieaanvragen."

In totaal trekt de Provincie tot en met 2019 bijna € 30 mln uit voor restauratie en behoud van monumentale gebouwen. Een deel van dit geld is beschikbaar voor de Tenderregeling. Met de eerste tranche hiervan is € 4,7 mln gemoeid. Bij honorering van een aanvraag wordt maximaal 50 procent van de subsidieabele kosten vergoed, tot een maximum van € 500.000.

Tot zo ver de cijfers. Nieuw in het provinciale beleid is dat bij het toekennen van subsidies nadrukkelijk rekening wordt gehouden met onder meer de toegankelijkheid van het monument voor een groot publiek, de relatie van het monument met zijn omgeving, en de betrokkenheid van andere partijen bij de restauratie, instandhouding en/of exploitatie. "De achterliggende gedachte is dat monumenten geen geïsoleerde bouwwerken zijn, maar dat zij deel uitmaken van de stedelijke of landschappelijke omgeving, de lokale gemeenschap en de maatschappij", licht provinciaal beleidsambtenaar Wil Daemen toe.

"Daarom wordt bij de beoordeling van subsidieaanvragen niet alleen gekeken naar de bouwtechnische aspecten en het historisch belang. Er worden bijvoorbeeld ook punten toegekend voor de toeristische aantrekkingskracht van het object, de relatie met natuur en landschap, de (toekomstige) gebruiksmogelijkheden, de belevingswaarde voor het grote publiek, en de betrokkenheid van vrijwilligers en erfgoedorganisaties. Ook aandacht voor duurzaamheid levert punten op. De Provincie wil kort gezegd dat publiek geld optimaal wordt ingezet in het algemeen belang."

De Tenderregeling staat open voor gemeentelijke en rijksmonumenten. Het is niet langer vereist dat ook de gemeente bijdraagt in de restauratiekosten. Aanvragen kunnen alleen worden ingediend door de monumenteigenaar (gemeente, stichting, bedrijf, particulier) of diens gemachtigde.

De regeling is gericht op agrarische en industriële complexen, kloosters, molens, kastelen en andere grotere objecten. Ook groene monumenten komen in aanmerking. Het in totaal beschikbare bedrag (het subsidieplafond) wordt verdeeld op basis van de gerangschikte puntenscores van de aanvragers.

De beleidsnota 'Monument in beweging' en de 'Tenderregeling Restauratie Monumenten' zijn te vinden op achtereenvolgens www.limburg.nl/Beleid/Cultuur/Erfgoed/Monumenten en www.limburg.nl/Beleid/Cultuur/Erfgoed/Monumenten/Regelingen/Tenderregeling.

MonumentenWachtLimburg

Postbus 3519, 6017 ZG Thorn

T (0475) 56 39 99

E info@monumentenwachtlimburg.nl

F (0475) 56 47 66

I www.monumentenwachtlimburg.nl